

**УСЛОВИЯ ЗА РАЗГЛЕЖДАНЕ НА ДЕЛО
В МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН
ПРИ ОТСЪСТВИЕ НА НЯКОЯ ОТ СТРАНИТЕ МУ**

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

**CONDITIONS FOR DECIDING OF A CASE IN THE
INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE IN THE EVENT OF NON-
APPEARANCE OF A PARTY TO THE CASE**

Professor Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

***Abstract:** Non-appearance of a party to a case often happens in both national adjudication and the jurisprudence before International Court of Justice (ICJ). However, non-appearance of a party is not a justification for ICJ to refuse to decide the case, which would be a denial of justice. In order that ICJ decides the case, two conditions should be fulfilled: first, to be satisfied that it has jurisdiction over the case, and second, that the claim of the appearing party is well founded in fact and law.*

***Key word:** UN International Court of Justice (ICJ), Statute and Rules of the ICJ, non-appearance in a case, jurisdiction of the ICJ*

Статутът на Международния съд на ООН (МС) е обърнал специално внимание на хипотезата, когато някоя от страните по дело пред МС откаже да вземе участие в производството по него. На тази хипотеза е посветен чл. 53 от Статута на МС (СтМС, Ст.):

„1. Когато една от страните не се яви пред съда или не представи своите доводи, другата страна може да поиска от съда да уважи нейния иск.

2. Преди да направи това, съдът трябва да се увери не само, че спорът му е подсъден съгласно чл. 36 и 37, но също така, че искът е фактически и правно добре обоснован.“

1. Разпоредбата на чл. 53 е възприета в СтМС защото необходимостта да се разгледа дело в отсъствието на ответника е добре позната на съдебния процес в националните правни системи и възниква често там, поради което е логично да се очаква възникването на същата ситуация и в международния съдебен процес. Така че в крайна сметка принципът, позволяващ разглеждането и решаването на дело в Международния съд на ООН и при отсъствието на ответника, е инспириран от вътрешното право на държавите¹.

¹ За историята на разпоредбата на чл. 53 СтМС вж. Elkind, J. B. Non-Appearance Before the International Court of Justice. Dordrecht, Boston, Lancaster, 1984, 31–37, 100–102, Alexandrov, St. Non-Appearance Before the International Court of Justice. – Columbia Journal of Transnational Law, vol. 33, 1995, № 1, 42, 44, под линия.

2. Понастоящем в МС нито Статутът му, нито Правилникът му задължават страните по едно дело да вземат участие в него. Ето защо всяка страна има право да реши дали да се яви или не пред МС в производството по своето дело, т.е. да избере какво процесуално на т. 1 от чл. 53 СтМС: „Когато една от страните не се яви пред съда...“; просто тази страна, отсъствайки, не упражнява процесуалните си права и задължения. Най-важният резултат от запазването на това процесуално качество е, че неявилата се пред Съда страна е обвързана от всички последици от разглеждането на делото и преди всичко – от неговото решение. „Една държава, която е взела решение да не участва в делото, по което е страна, трябва да приеме последиците от това свое решение, първата от които е, че делото ще продължи без нейното участие; държавата, която е избрала да не се яви по делото, си остава страна по него и е обвързана от крайното решение в съответствие с чл. 59 от Статута.“²

3. Според т. 1 на чл. 53 СтМС всяка страна по дело може да откаже да участва в производството по своето дело: „когато една от страните не се яви...“. Логичното, нормалното и обичайното е неявяващата се страна да бъде ответникът, но текстът на разпоредбата е изричен, че признава тази възможност на страната по делото, без значение процесуалното ѝ качество на ищец или ответник. Хипотезата за ответника като отсъстваща страна е безспорна – ответникът, конституиран като такъв независимо от волята му, напротив – „вкаран“, т. да се каже, в делото единствено по волята на ищеца, несъмнено е мотивиран да не участва в делото. Що се отнася до страната с другото процесуално качество, това на ищеца, неговото неучастие в производството е абсурдно – той е завел делото, такова не би имало без него, неговият интерес изисква да участва в делото. Затова ако ищецът по някаква причина не участва – делото ще се прекрати и следователно няма да има дело само с една страна – ответника; ненепразно един от общите принципи на правото гласи, че няма съдебен процес без ищец (*nemo iudex sine actore*). Така че въпросът за дело с отсъстваща страна стои само ако тази страна е ответникът.

За страни по делото изобщо поведение ще има в това производство. Но неучастие не освобождава отсъстващата от разглеждането на делото страна от това ѝ процесуално качество, както личи от самия текст, без да се разпределят на ищец и ответник, защото всяка от тях притежава и двете процесуални качества може да се говори само при завеждането на делото с уведомление за специално споразумение, т. е. при договорната юрисдикция на Съда на основание на специално споразумение, наричана още факултативна юрисдикция. Така, че само при тази юрисдикция е възможна хипотезата на т. 1 на чл. 53 Ст.: отсъствие от делото на коя да е страна. А с оглед на това вече нормата на чл. 53 дава основание за два извода. Първият е, че тази норма е предназначена не само за делата от задължителната юрисдикция на Съда, т. е. завежданите чрез иск дела, но и за делата от факултативната му юрисдикция. Вторият извод е, че се допуска възможността и при делата от факултативната юрисдикция някоя от страните, по някакви причини, да откаже да участва в делото, въпреки че готовността, даже желанието си за него е изразила чрез сключването на специалното споразумение.

Изясняването на въпроса за приложното поле на нормата на чл. 53 разкрива недостатъчната прецизност на редакцията на текста му на български език. Тази редакция създава впечатлението, че разпоредбата се отнася единствено до исковото производство, до делата, заведени чрез иск, и тогава естествено отсъстващата страна ще

² Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (I. C. J. Reports) 1986, p. 24.

може да бъде само ответникът: т. 1 предвижда, че „другата страна може да поиска от Съда да уважи нейния иск“, а т. 2 поставя условие, според което „искът е фактически и правно добре обоснован“. Като се сравнят обаче текстът на чл. 53 на български език и оригиналният му текст на езиците, на които е сключен Уставът на ООН (чл. 111), неразделна част от който е Статутът на МС (чл. 92 от Устава), става ясно, че употребата на термина „иск“ в българския текст се дължи на превода, той не фигурира в оригиналния текст. Ако се вземат като източници поне три от езиците, на които е изготвен текстът на СтМС – английски, френски и руски (другите езици са испански и китайски), в текста на чл. 53 на тях се визира не иск като документ, като писмена молба до съд (както той е дефиниран в чл. 40, т. 1 Ст.), а изобщо претенцията, искането до Съда на страната, която участва в процеса. Тя може, при отсъствието на другата страна, да го призове да признае нейното искане (т. 1 на чл. 53), респ. това искане трябва да е обосновано от фактическа и правна страна (т. 2 на чл. 53). В английския текст на чл. 53 е употребена думата „claim“ (докато писмената молба (иск) на англ. език в чл. 40, т. 1 Ст., където са уредени именно начините на завеждане на дело пред МС, е обозначена като „written application“), във френския текст на чл. 53 е употребена думата „conclusions“ (на фр. език искът в чл. 40, т. 1 е наречен „requête“), а в руския текст на чл. 53 е употребена думата „притязание“ (терминът за иск на руски език в чл. 40, т. 1 е „письменное заявление“).

Тази съпоставка между различните езикови текстове на чл. 53 води до заключението, че и в българския му текст под „иск“ трябва да се разбира не процесуален термин, не актът, с който се завежда едно дело пред съд, а просто искането, претенцията на всяка страна по дело пред МС, чрез която тя изразява своята позиция относно предмета на спора, респ. на делото. Този смисъл на „иск“ и в българския текст на чл. 53 също показва, че регламентираната в него хипотеза не се отнася само до дело, заведено чрез иск, но и до такова, заведено чрез споразумение за специално споразумение.

4. Разпоредбата на чл. 53 СтМС има две функции. Първата е оправомощаваща: т. 1 на чл. 53 дава право на явилата се в производството страна да иска от Съда да реши делото в нейна полза когато другата страна не се яви. Това право на първата е, т. да се каже, „санкция“ спрямо втората, която би загубила делото поради неявяването си. Следователно целта на т. 1 от чл. 53 е неявяването на страна да не може да се използва от нея като пречка за развитието на процеса пред МС, това неявяване да не стане основание за прекратяването му. Противното би означавало то да е изцяло зависимо от волята на само една от страните, което би нарушило равнопоставеността между страните по едно дело. „Замисълът, заложен в чл. 53, е, че неявяването на ответника не би трябвало да поражда неблагоприятни последици за никоя от страните по делото.“³

Разпоредбата на т. 2 от чл. 53 съдържа неговата втора функция и тя е много по-сложна от първата. От една страна, т. 2 позволява на Съда да разгледа едно дело в отсъствието изобщо на страна по него: „преди да направи това“ (да уважи искането на явилата се в процеса страна - т. 1), значи Съдът може да го направи – да разгледа и уважи искането; това също е оправомощаване, само че спрямо МС. Но от друга страна т. 2 поставя две условия, единствено при изпълнението на които Съдът има право да разгледа делото: **първо**, Съдът да се увери, че спорът, с който е сезиран му е подсъден, и **второ**, да се увери, че искът (т. е. искането на явилата се страна) е фактически и правно добре обоснован. С тези две условия, ако т. 1 на чл. 53 създава защита за явилата се страна, допускайки делото да продължи и само с нея, то т. 2 създава защита вече за отсъстващата страна. Защото делото ще продължи без нея само ако

³ Ibid., 25-26.

посочените две условия може да се изпълнят и без нейното участие в процеса. И обратнo, ако не може да се изпълнят – делото ще се прекрати.

5. Обяснението за двете условия на чл. 53, т. 2 Ст. се крие във въпросите, които Съдът трябва да си изясни, за да може да реши едно дело. Първият е дали има юрисдикция по него и дали искът е допустим (при дела, заведени чрез иск), а вторият е изясняването на съществуващото на делото. Но Съдът може да получи необходимата му яснота по тези въпроси само като се запознае с позициите на страните му относно тях. Всяка страна в стремежа да защити своята позиция както по юрисдикцията, така и по съществуващото на делото представя всички доказателства в подкрепа на тази позиция. Благодарение на тези доказателства, тъй като са и от двете страни, Съдът е в състояние да получи всестранна и достоверна информация относно юрисдикцията и съществуващото на делото от гледна точка на фактите и приложимото право. Неслучайно изискването Съдът да изслуша и другата страна по делото (*audiatur et altera pars*) представлява общ принцип на правото, доколкото е познато и на националните съдебни системи, и на международното правосъдие.

Но ако някоя от страните по делото откаже да участва в процеса очевидно Съдът няма да знае нейната позиция по делото – аргументите ѝ и доказателствата в подкрепа на тези аргументи, респ. да вземе под внимание тези аргументи и доказателства. Това неминуемо се отразява както на правилността на решението, така и на възможността за решаване на делото изобщо. Ето защо СтМС в т. 2 на чл. 53 допуска разглеждането на делото при отсъствие на някоя негова страна само когато това отсъствие, съответно отсъствието на становището ѝ относно юрисдикцията и съществуващото на делото, не биха попречили на решаването му. А това е възможно когато и по двата въпроса Съдът разполага с цялата необходима му информация, така че да стигне до същите заключения относно тях, до които би стигнал и с позицията на отсъстващата страна, и най-вече – до същото решение. Принципно заключение от казаното е, че определящият критерий за възможността Съдът да разгледа дело при отсъствие на някоя негова страна е той да не зависи от позицията на тази страна при разглеждането на делото.

6. Първото условие, поставено от т. 2 на чл. 53 е Съдът да има юрисдикция по делото, в което не се явява някоя от страните му: Съдът „трябва да се увери...“, че спорът му е подсъден съгласно чл. 36 и 37“, а тези две разпоредби от СтМС регламентират точно юрисдикцията на Съда. По всяко дело Съдът проверява юрисдикцията си и сам, по собствена инициатива, *proprio motu*, като за наличието ѝ се ръководи от собствената си преценка, а не от становищата на страните по делото, като дори при противоречие със страните, валидна е преценката на Съда (чл. 36, т. 6 Ст.). Следователно, даже и двете страни по делото да участват в него, заключението относно юрисдикцията зависи единствено от Съда. А това означава, че Съдът (както всеки съд изобщо) е компетентен самостоятелно да проверява юрисдикцията си.

С оглед на това може да се направи и изводът за подсъдността при дело с отсъстваща страна – това отсъствие няма как да се отрази на възможността на МС да се произнесе относно подсъдността, и конкретно – да му попречи за това. А оттук и другият извод: след като изобщо, винаги и по всяко дело, Съдът може да игнорира позициите и на двете страни за юрисдикцията, и въпреки това да я прецени, той е в състояние да я установи и тогава, когато позицията на някоя от страните изобщо липсва поради отсъствието ѝ от процеса; това отсъствие не може да промени заключенията му за юрисдикцията. Ето защо условието на т. 2 на чл. 53 относно подсъдността е изпълнимо и съответно тогава ще е възможно и разглеждането на делото с отсъстваща страна.

И все пак в такова дело проверката на юрисдикцията има някои специфики. Първо, за Съда изключително много нараства значението на позицията на явилата се страна по отношение на нея. Защото това ще бъде единственото представено по делото становище по подсъдността – поради липсата на другата страна ще липсва и становището ѝ по този въпрос. Оттук вече колкото по-обосновано е становището на явилата се страна, толкова по-убедително ще бъде то за Съда и по-голяма е вероятността той да го приеме при преценката на юрисдикцията си. „...тъй като интересът на държавата ищец е по делото да има юрисдикция, то по необходимост тази държава фактически е длъжна да направи всичко възможно да установи юрисдикцията.“⁴

Второ, Съдът обаче не може да елиминира и евентуалните аргументи на отсъстващата страна срещу юрисдикцията си. Всяка страна по дело е длъжна да „изложи фактическите и правните доводи, на които се основават възраженията“ ѝ срещу нея (чл. 79, т. 2 Прав.). Но когато една от страните отсъства от процеса, за Съда остава самият той, по собствена инициатива, *proprío motu*, да потърси и разгледа евентуалните възражения срещу юрисдикцията си, които според него биха могли да бъдат повдигнати от нея⁵.

Така излиза сякаш Съдът замества отсъстващата страна, започва да се грижи за нейните интереси. Така изглеждат нещата обаче само на пръв поглед. Всъщност, „замествайки“ тази страна при проверката на юрисдикцията си, Съдът се грижи за своите интереси. Защото, ако при тази проверка той се ограничи само с позицията на явилата се страна, може да се окаже, че сред възможните, но неизтъкнати поради неявяването ѝ, възражения на неявилата се страна, срещу юрисдикцията има такива, които са основателни – в състояние са да лишат Съда от компетентност и той да изпадне в опасността да разглежда делото по същество, без изобщо да му е подсъдно.

7. Второто условие, поставено от т. 2 на чл. 53 Ст., се отнася до правната и фактическа обосновааност на искането на участващата в делото страна. Под това условие трябва да се разбира искането така да е подкрепено с фактически и юридически аргументи, че Съдът да може да прецени, че е в състояние да си изясни делото (от фактическа и правна страна) и без отсъстващата страна, а това означава – без нейната позиция относно фактите и приложимото право, така че да го разгледа и реши. Следователно, ако първото условие на чл. 53, т. 2 визира предварителния, юрисдикционния стадий на производството по дело пред МС, то второто условие визира вече следващия стадий, през който трябва да премине производството – стадия по съществуването на делото, стадия, където трябва да се реши спорът, предмет на делото.

7. 1. Условието искането да е правно обосновано е продиктувано от една от задачите на Съда по изясняване на съществуването на делото - изясняването му от правна страна, т.е. установяване кои са международноправните норми, приложими към конкретното дело. Тук е необходимо още веднъж да се уточни, че макар в българския превод на чл. 53, т. 2 Ст. да е употребен терминът „иск“, от оригиналния текст на разпоредбата на езиците, на които е съставен СтМС става ясно, че всъщност се има предвид не иска, с който се завежда дело пред Съда, а изобщо искането, претенцията на явилата се в делото страна, тъй като хипотезата на чл. 53 обхваща и делата, заведени с уведомление за специално споразумение.

⁴ Thirlway, H. The Law and Procedure of the International Court of Justice 1960 – 1989. Part Nine. - The British Year Book of International Law, vol. 69, 1998, p. 17.

⁵ I. C. J. Reports 1973, 7, 8.

При преценката за приложимото по дадено дело право Съдът изисква всяка негова страна да представи и докаже своите твърдения⁶ относно това право. Но по дело с липсваща страна, липсват и аргументите ѝ относно това право. Юриспруденцията на МС по такива дела показва обаче, че това никога не пречи той да се произнесе по приложимите правни норми. Наистина Съдът разполага с правните доводи на явилата се страна. Същевременно, и това е основното, Съдът е компетентен и сам, дори да отсъстват, по някаква причина, становищата и на двете страни по делото по този въпрос, да определи приложимото право. Обяснението за това е, че всеки съд познава нормите на своята правна система – в противен случай не би могъл да правораздава. Неслучайно общ принцип на правото е, че съдът знае правото (*jura novit curia*). Затова и за Международния съд на ООН не може да има никакво съмнение, че познава международното право, така че да е в състояние сам да издири приложимите към спора правни норми. Нещо повече, той е длъжен да направи това, след като те са му известни именно в качеството му на международен съд. “Задължение на Съда е сам да намери и приложи правото, относимо към обстоятелствата по делото, тежестта на установяване и доказване на нормите на международното право не може да бъде възложена на никоя от страните, защото Съдът познава правото.”⁷

Международният съд, като всеки съд, е този, който решава правния спор, с който е сезиран. Затова единствено той, по всяко дело и винаги, определя кои са правните норми за решаването му. Дори и двете страни да участват в делото и да представят доводите си относно приложимото право, Съдът е свободен да приеме или не тези доводи и съответно да се обърне към различни от предложените норми.

Стана ясно, че МС може да се ориентира в нормите на международното право и без позициите на страните по този въпрос; а това значи, че той може да се ориентира и когато изобщо липсва позицията на една от страните поради отсъствието ѝ от делото. Следователно МС е независим от такова отсъствие, вкл. отсъствието на юридическите аргументи на тази страна, поради което отказът на една страна да участва в делото не може нито да възпрепятства Съда, нито даже да го затрудни да си изясни правната страна на делото. Съответно не може да му попречи и да прецени дали искането е правно обосновано⁸, и то със същата степен на сигурност, както по делата с участието и на двете страни, каквото е изискването на т. 2 на чл. 53: „Съдът трябва да се увери... че искът е... правно добре обоснован“⁹.

И все пак възможността, както и правомощието на Съда сам да издири приложимото право не трябва да се абсолютизира. По всяко дело, в което едната страна не участва, МС отчита и представените от участващата страна правни аргументи, и възможните правните аргументи на неучастващата, разбира се, доколкото би могъл да узнае за такива, напр. от кореспонденция с нея, или от документи, изпратени му от нея¹⁰.

7. 2. Условието за фактическата обоснованост на искането в т. 2 на чл. 53 визира другата задача, която Съдът има при изясняването на съществуването на делото – изясня-

⁶ Доводите на страните относно приложимото право задължително се излагат в меморандума на ищеца и в контрамеморандума на ответника (чл. 49, т. 1 и 2 Прав.).

⁷ I. C. J. Reports 1974, p. 9.

⁸ „За да реши дали искът е правно добре обоснован... Съдът не зависи единствено от аргументите на страните относно приложимото право... така, че отсъствието на една от страните е без значение.“ (Ibid., 1986, p. 24.)

⁹ Ibid.

¹⁰ Напр. такъв е случаят с Исландия като ответник по делото с Великобритания за юрисдикцията относно риболова. (I. C. J. Reports 1974, p. 9.)

ването на правната му страна, а това значи – на фактите по спора. Във всяко дело страните му носят тежестта на доказване на фактите, на които се позовават. Само така Съдът може да си изясни делото от фактическа страна. Но при отсъстваща от делото страна Съдът трябва да установи фактите по него и без нейната позиция относно тях: „...държавата ответник, отсъстваща от производството по съществуването на делото, така лишава Съда от цялостната си и добре аргументирана позиция относно фактите. Следователно задачата на Съда неизбежно е по-трудна...“¹¹. Подобно на преценката за правната обосновааност на искането на явилата се страна, и при преценката за фактическата му обосновааност Съдът може да използва доказателствения материал, представен от тази страна. И все пак Съдът никога не се ограничава с този материал, а се опитва и сам да разкрие фактическата обстановка по делото.

Същевременно, тъй като става въпрос за конкретни факти по конкретен спор между конкретни държави, много често тези факти, всички или в значителната си част, са известни само на страните по спора („тайна е, кое поведение, приписвано на едната или другата страна, е било извършено“). Следователно по отношение на фактите Съдът почти изцяло трябва да се уповава на информацията, която му дават страните. Оттук вече, ако една от тях откаже да участва в процеса, ще се окаже на практика невъзможно Съдът да получи детайлна информация за фактическата обстановка по спора.

Ето защо от Съда не може да се очаква при събирането на доказателствата относно тази обстановка да бъде изцяло независим от отсъстващата от процеса страна, както е при изясняването на правната страна на делото. Наистина, т. 2 на чл. 53 изисква Съдът да се увери и във фактическата обосновааност на искането на участващата в делото страна, за да го разгледа. Очевидно е обаче, че при установяването на фактите Съдът няма как да бъде задължен да прояви същата прецизност и да постигне същата сигурност, както при установяването на приложимото към делото право. Напротив, при отсъстваща страна Съдът трябва да има свободата да определя кога необходимите за делото доказателства са събрани: „...в рамките на Статута и Правилника си, той (МС – б. м., А. Д.) има право свободно да преценява стойността на различните доказателства“¹². И наистина, по всяко конкретно дело с неучаваща страна, Съдът винаги конкретно и сам решава дали искането е фактически добре обосноваано, с оглед на конкретните си възможности за изясняване на фактите в ситуация на неявила се страна, и с оглед на това дали естеството на делото дава такава възможност¹³. Това положение е изразено добре от МС в решението му по делото за американските заложенници, задържани в Иран, където той като ответник не участва: „Тази информация...е предадена от Съда на иранското правителство, без то да я отрече или постави под въпрос. Съответно това е достатъчно за Съда да приеме, че съгласно чл. 53 Ст. твърденията за фактите, на които САЩ основават своя иск в настоящото дело, са добре обосновани.“¹⁴

Следователно стандартът, който трябва да покрие Съдът относно фактическата обосновааност на искането на присъстващата страна, е много по-нисък, отколкото стандарта относно правната му обосновааност: „Съдът трябва да постигне същата степен на сигурност, както във всяко друго дело, че искането на страната, която се е явила, е правно обосноваано, но само доколкото естеството на делото позволява – че фактите, на които се основава то, са подкрепени с убедителни доказателства“¹⁵.

¹¹ Ibid., 1986, p. 38.

¹² I. C. J. Reports 1986, p. 40.

¹³ Ibid., p. 24.

¹⁴ Ibid., 1980, p. 10.

¹⁵ Ibid., 1986, p. 24.